

Het netwerk van Cochius

De Glasfabriek Leerdam werd van 1912 tot 1933 bestuurd door Petrus Marinus [Marijn] Cochius (1874-1938). Deze bevlogen fabrieksdirecteur was verantwoordelijk voor een radicale verandering van het Leerdamse glas. Hij wilde met mooi vormgegeven glaswerk de samenleving verheffen en nodigde kunstenaars en architecten van naam uit om voor de fabriek te ontwerpen. Dankzij een beurs vanuit het Ekkart Fonds van de Vereniging Rembrandt kon kunsthistoricus Maartje Brattinga het relatienetwerk van Cochius onderzoeken.

Van de correspondentie van Cochius is in het archief van het Glasmuseum helaas weinig bewaard gebleven. In de archieven van de architecten die voor de Glasfabriek werkten of daarmee in contact kwamen, zoals Karel de Bazel, Hendrik Berlage en Frank Lloyd Wright, is meer te vinden. Ook in een privé-verzameling zijn originele brieven van en aan Cochius teruggevonden. Andere bronnen zijn de artikelen die hij schreef in verschillende tijdschriften gelieerd aan de idealistische organisaties waarvan hij lid was: de Theosofische

Vereniging, de Praktisch-Idealisten en de Orde van de Ster in het Oosten.

Cochius' idealen met betrekking tot de Glasfabriek komen het best naar voren in een artikel in het jaarboek van de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst (VANK) uit 1919, waarin hij schreef: 'Wij behoeven maar door onze winkelstraten te wandelen, om tot de verdrietige overtuiging te komen, dat bijvoorbeeld de verbruiksartikelen, die daar worden tentoongesteld, over het algemeen in smakeloosheid met elkaar wedijveren.'¹ Voor Cochius lag de oplossing in een verbinding tussen kunstenaar en industrie: 'Het moet even vanzelfsprekend zijn dat de industrieel een kunstenaar aan zijn inrichting verbindt als een ingenieur.'²

DE BAZEL EN BERLAGE

Als directeur had Cochius de mogelijkheden zijn idealen te verwezenlijken en een verbinding tussen kunst en industrie tot stand te brengen. Karel de Bazel, net als Cochius theosoof, was de eerste architect die werd uitgenodigd. Cochius vroeg hem in 1915 om 'esthetisch geperst glas te ontwerpen', De Bazel stemde toe en zou

tot zijn onverwachte overlijden in 1923 aan de fabriek verbonden zijn. In deze periode ontstonden negen geblazen serviezen, vier jaarbekers, verschillende vazen en diverse andere voorwerpen, en in 1919-20 een ontbijtservies in het gevraagde persglas. Uit een verslag van een excursie van leden van de VANK naar de fabriek in de zomer van 1925 blijkt dat dit persglas grote bewondering opriep.³

In het jaar dat De Bazel stierf, kwam architect Hendrik Berlage in contact met de Glasfabriek. Het was een hernieuwd contact, want al in 1900 was de architect bij de fabriek geweest met een aantal ontwerpen. Deze werden toen niet door Leerdam, maar door de Franse firma's Pantin en Baccarat in productie genomen. Vanaf 1923 ontwierp Berlage voor Leerdam onder andere twee jaarbekers, het glasservies Ovata, een glazen bouwsteen en een aantal abstracte composities. Het beroemdste is het gele persglazen ontbijtservies dat hij met Piet Zwart ontwierp. Uit de briefwisseling tussen Berlage en Cochius komt een grote wederzijdse vriendschappelijkheid naar voren. De twee hadden zelfs het plan opgevat om samen naar de Verenigde Staten te reizen, onder andere om de Amerikaanse architect Frank Lloyd Wright te bezoeken. Dit bleef bij een plan, want uiteindelijk vertrok Cochius in 1928 alleen naar Amerika (zie de kadertekst op p. 28).

Abstracte compositie
KO 1217
H.P. Berlage
1926. In de vorm
geperst glas, geslepen,
H 12,2 cm
NATIONAAL GLASMUSEUM,
LEERDAM

Inktpot
K.P.C. de Bazel
1923. Geperst glas, B 18 cm
NATIONAAL GLASMUSEUM,
LEERDAM

Berlage fungeerde regelmatig als vraagbaak en adviseur. In de correspondentie valt te lezen dat Cochius hem onder andere raadpleegt over een te bouwen villapark, over hoe in contact te komen met Frank Lloyd Wright en voor een introductie bij de architecten van De Volkenbond in Genève om bouwglas te kunnen verkopen.

TAPIJTGLAS

Een onderwerp waar nog nauwelijks over is gepubliceerd en waarbij Berlage een verbindende rol heeft gespeeld, is de uitvinding van het zogenaamde tapijtglas. In het archief van Berlage bevinden zich enkele brieven van architect, theosoof en anarchist Herman Walenkamp, die af en toe voor Berlage werkte. De financiële toestand van Walenkamp was slecht en hij vroeg Berlage herhaaldelijk om opdrachten en om voorschotten. Zijn hoop was gevestigd op zijn uitvinding van 'tapijtglas', glazen vloertegels, bestaande uit blokjes van gekleurd glas, die onderling zijn verbonden met ijzerdraad en vervolgens in kleurloos glas zijn gegoten: 'Door deze werkwijze kunnen aesthetische effecten van de grootste verscheidenheid, zoowel in kleur als in vorm, in 't leven geroepen worden.'¹⁴

Berlage bracht Walenkamp in contact met Cochius en gaf hem een aanbeveling. De correspondentie die toen tussen Cochius en Walenkamp ontstond is bewaard gebleven in een privéverzameling en inmiddels geschonken aan het Nationaal Glasmuseum. Hieruit blijkt dat Cochius eerst artistiek leider van de Glasfabriek Andries Copier vroeg naar de mogelijkheden van Walenkamps uitvinding. Copier, die als verantwoordelijke voor de uitvoering van de ontwerpen van externe ontwerpers al veel ervaring had met de technische mogelijkheden en onmogelijkheden, zag aanvankelijk weinig in het tapijtglas. Op aandringen van Walenkamp werden er toch proeven gemaakt. Waarschijnlijk zijn dit de twee stukken tapijtglas die zich momenteel in Het Nieuwe Instituut bevinden. Toen Walenkamp ook Cochius om financiële hulp vroeg (500 gulden), kwam er een einde aan de briefwisseling. Het 'tapijtglas' zou uiteindelijk nooit op de markt gebracht worden.

ONDERZOEK GAAT DOOR

De onderzoeksbeurs van de Vereniging Rembrandt stelde het Nationaal Glasmuseum in staat met nieuwe informatie de collectie en de geschiedenis van glas in Leerdam te herzien. De resultaten zullen worden gepubliceerd in de publicatie over Cochius bij de tentoonstelling die voor het jaar

Ontwerptekening jampot met lepel (Ontbijtservies A)

K.P.C. de Bazel
1921. Potlood en inkt op papier
NATIONAAL GLASMUSEUM,
LEERDAM

Glazen vloertegel of 'tapijtglas'

Herman Walenkamp
1930-31. Glas en ijzerdraad,
35 x 14,2 cm
HET NIEUWE INSTITUUT,
ROTTERDAM

2020 gepland staat. Intussen gaat het onderzoek door. Dankzij een tweede beurs, van de Terra Foundation for American Art, kon het onderzoek een vervolg krijgen in het archief van Frank Lloyd Wright. De briefwisseling en de schetsen in New York vormen een aanvulling op het materiaal in Leerdam. Gecombineerd met het reisdagboek dat Cochius bijhield tijdens zijn Amerikaanse reis geven deze bronnen nieuwe inzichten in de ontwerpen die Wright voor de Glasfabriek maakte. En er is meer: na de sluiting van de glasfabriek te Schiedam in 2017 is nieuw materiaal tevoorschijn gekomen met onder andere brieven van De Bazel en Hildo Krop, die nu en in de aankomende tijd zullen worden bestudeerd ♦

Maartje Brattinga was bursaal van de Vereniging Rembrandt en is nu conservator van het Nationaal Glasmuseum in Leerdam

Noten

- 1 P.M. Cochius, 'Nijverheid en kunst', *Nederlandsche Ambachts- en Nijverheidskunst. Jaarboek* (1919), pp. 34-37, p. 34.
- 2 Cochius, *op. cit.* (noot 1), p. 35.
- 3 'Onze excursie naar Leerdam op 15 juni', *Orgaan Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst*, nr. 2/3 (juni 1925), pp. 16-17, p. 16.
- 4 Octrooi no. 24542 klasse 32b, 9, (75d. 13), Hermanus Joannes Maria Walenkamp, gewapend glas met kleurpatronen. Openbaar gemaakt 15 januari 1931, archief Walenkamp, HNI.

Een korte Amerikaanse geschiedenis

In 1928 maakt Cochius een reis door de Verenigde Staten, waar hij de architect Frank Lloyd Wright tweemaal bezoekt. Na terugkomst in Nederland corresponderen ze nog een aantal jaren over de gemaakte plannen. Alle inspanningen ten spijt is het niet gelukt om een servies op de Amerikaanse markt te brengen.

In het New Yorkse archief van Frank Lloyd Wright (Avery Library, Colombia University) bevinden zich verschillende voorstudies voor de ontwerptekeningen die Wright begin 1930 naar Leerdam heeft opgestuurd, zowel schetsen voor een servies als voor bloemvazen. De groene vaas is het

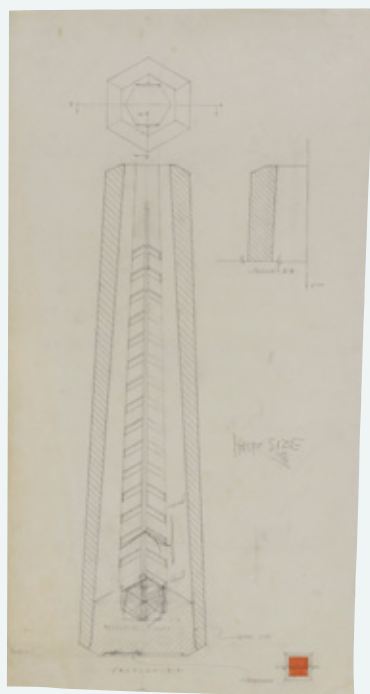
enige in Leerdam uitgevoerde ontwerp van Wright. De Glasfabriek stuurt deze vaas in mei 1929 ter goedkeuring naar Amerika, maar Wright keurt hem af. Uit de correspondentie blijkt dat hij niet tevreden was over de geblazen vorm, met name over de ronde vorm van de binnenzijde.

'CURIOUS PLUNGER'

Nu hij de in Leerdam vervaardigde vaas in handen heeft, krijgt Wright een nieuw idee. Hij wil de binnenzijde ook een architectonische uitstraling geven door daar een patroon in aan te brengen. Dat wil hij bewerkstelligen door een *plunger*, een vorm waarmee de binnenzijde wordt gemodelleerd.

Ontwerptekening voor vaas

Frank Lloyd Wright
1929. Potlood op papier
FRANK LLOYD WRIGHT ARCHIVES,
NEW YORK

Groene vaas

Frank Lloyd Wright
1929. Glas, zeshoekig geslepen, H 42,7 cm
NATIONAAL GLASMUSEUM, LEERDAM
(in bruikleen van de RCE)

Pinnacle vase

Naar Frank Lloyd Wright
Keramik,
H 40,4 cm

Dit verzoek van Wright zorgt voor grote verwarring in Leerdam en Cochius vraagt om een gipsmodel van deze 'curious plunger'.¹ In een volgende brief, die alleen in New York te vinden is, legt Wright nog eens zijn bedoeling uit. Zijn idee zou voor een bijzondere speling van het licht zorgen. Met de typering 'curious plunger' lijkt Cochius de Amerikaanse architect te hebben beledigd. Wright vraagt zich af wat er zo 'curious' aan die *plunger* is.²

Tot nu toe was moeilijk te bevatten wat Wright precies bedoelde, maar de ontwerpen in New York verduidelijken wat hem voor ogen stond. De ontwerptekening toont eenzelfde vorm als de uitgevoerde vaas met de zeshoek als grondvorm. Binnenin de vaas heeft Wright een patroon getekend dat op de binnenwand moest worden aangebracht door een vorm met het patroon in de vaas aan te brengen en het glas te persen. Na het persen is het glas gevormd rondom de 'plunger' en kan deze er aan de onderkant uitgehaald worden. Deze aangepaste vaas zou er uiteindelijk nooit komen. De ontwerptekening lijkt wel ten grondslag te hebben gelegen aan de *pinnacle vase* van keramiek van later datum. Het patroon dat volgens de correspondentie voor de binnenzijde was bedoeld, is verkeerd geïnterpreteerd en nu als ornament op de buitenkant aangebracht. De vaas is door de Frank Lloyd Wright Foundation op de markt gebracht en wordt op hun website aangeprezen als een 'authentic interpretation' van Wrights originele tekeningen voor de Leerdamse Glasfabriek uit de late jaren twintig.³ ♦

Noten

- 1 Wright aan Cochius, 16 mei 1929, L006A07 Frank Lloyd Wright Archives en Cochius aan Wright, 27 juni 1929, L006C03 Frank Lloyd Wright Archives en J. Ambaum, 'Ontwerpen van Frank Lloyd Wright voor de glasfabriek Leerdam', *Jong Holland* 1 (1984), pp. 35-51, pp. 48-49.
- 2 Wright aan Cochius 12 december 1929, L006E05 Frank Lloyd Wright Archives.
- 3 <https://shop.franklloydwright.org/store/products/28478/Pinnacle-Vase>